

Received / Makale Geliş Tarihi 20.01.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 31.03.2024
Volume / Issue (Cilt/Sayı) 8(40),
pp / ss 480-483

Araştırma Makalesi / Research Article
10.5281/zenodo.11089902
Mail: editor@pejoss.com

Dr. Öğr. Üyesi Zafer Çil

<https://orcid.org/0000-0001-5703-8286>

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/009axq942>

12 Mart Belgeseli Üzerinden 68 Kuşağı'nın Değerlendirilmesi¹

Evaluation of the 68 Generation Based on the March 12 Documentary

ÖZET

Bu çalışmada 12 Mart Belgeseli ışığında 68 Kuşağı'nı inceleyeceğiz. Belgeselin dönemi nasıl yansıttığı ve hangi açıdan ele aldığı ve 68 kuşağında hangi olayı vurgulayıp, daha çok ön plana çıkardıkları tespit edilecektir. Belgeselin konu aldığı tarih ve dönem incelenirken dönemi nasıl yansıttığı incelenecektir. Daha çok anı şeklinde anlatılan ve röportajlara yer verilen belgeselin ne derece objektif olduğu da 68 kuşağı üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 12 Mart Belgeseli, 68 Kuşağı, Deniz Gezmiş

ABSTRACT

In this study, we will examine the 68 Generation in the light of the March 12 Documentary. It will be determined how the documentary reflects the period and from what perspective it approaches it, and which event in the 68 generation they emphasize and bring to the fore. While examining the date and period that the documentary is about, it will be examined how it reflects the period. The objectiveness of the documentary, which is mostly told as a memoir and includes interviews, will be examined through the 68 generation.

Keywords: 12 March Documentary, 68 Generation, Deniz Gezmiş.

1. GİRİŞ

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası sanayi kapitalizminin gelişmesi yönünde tedbirler alınmış ve böylece kapitalist gelişme ivme kazanmıştır. Böyle bir ortamda işçi sınıfı hareketi de gelişmeye başlamıştır. Aynı koşullarda sol siyaset de kendini ifade etme imkânı bulmuştur. Ancak bu dönemde sol fikirlerden asıl etkilenen özellikle üniversite öğrencileridir. Türkiye'de darbenin etkisi hala devam ederken üstelik bu darbe solun önemli bir kısmı tarafından ilerici bir hareket olarak görülüyordu.² Türkiye'de 1960'lı yıllarda kıvılcımların atıldığı ve 1968'e kadar kızıştığı ve öfkenin biriktiği gençlerin artık 68'de isyan bayrağını çektiğini görüyoruz. Bu dönemde yaşanan eylemlerin altında yatan sebebin emperyalizm karşılığı olsa da çok daha başka nedenlerde olduğu bilinen bir gerçektir.

2. 12 Mart Belgeseli

12 Mart Belgeseli 3 Nisan 1994 Show Tv'de 10 bölüm şeklinde yayınlanan bir televizyon belgeselidir. 1960'ların sokaklarından önce tanklarıyla ihtilalciler geçti. Sonra zafer şarkılarıyla gençler isyan bayraklarıyla işçiler... Sağcılar ... Solcular... ve yeniden darbeciler... Ülke ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi. Neler görmedi ki Türkiye o 12 yıl içinde: Bir Başbakan'ın asılışını... Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığını... İnönü'nün koalisyon hükümetlerini... Talat Aydemir imzalı iki darbe girişimini... Demirel'in siyaset sahnesine, Cevdet Sunay'ın Köşk'e çıkışını... 1968 Öğrenci Ayaklanmasını... Darbe hesaplarını. İktidar hesaplaşmalarını... Muhtırayı... Mahkemeleri... İdam Sehpalarını... Üç darağacının

¹ Bu çalışma, 2011 yılı Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo ve Televizyon Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Göksel Aymaz danışmanlığında Deniz Gözet tarafından hazırlanan "Belgeseller Üzerinden 68 Kuşağı'nın Değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans Tezi'nin bir bölümünün incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma konumuz olan Yüksek Lisans Tezi için çalışmanın devamında A.g.t. "Adı geçen tez" ifadesi kullanılmıştır.

² A.g.t. s.88.

gölgesinde başlayıp üç darağacının gölgesinde son bulan bu sancılı 12 yılın belgeseli 10 bölümden oluşmaktadır.³

Belgeselde öncelikli olarak dünyada 68 olaylarına sebep olan Amerika ve Avrupa gençliğinin başkaldırıışlarını, sonrasında da Türkiye 68'ine dönülüp eyleme, başkaldırıya önder olan 27 Mayıs darbesi işleniyor. Belgesele göre 27 Mayıs'ın getirdiği yeni fikirler gençlerin bağımsız Türkiye anlayışını, özgür, eşitlikçi yaşam isteklerini perçinliyor ve gençler örgütlenmeye başlıyor. Belgeselde ilk şiddetin sağcı gruplar tarafından yapıldığı iddia ediliyor ve ilk boykotunda ilahiyat fakültesine başörtülü giremeyen kız öğrenciler tarafından başlatıldığı iddia edilmiştir. Belgeselin görsel öğelerin çeşitliliği açısından son derece zengin olmasına rağmen iddia edilen bu olay bir görüntü ile desteklenmemiştir.⁴

Belgeselde Ankara Siyasal Bilimler Fakültesinde örgütlenen solcu öğrencilerin de, Avrupa'daki 68'inden esinlendiği iddia ediliyor. Fakat o dönemi yaşayan 68 dayanışma vakfı üyelerinden Ahmet Nergiz'e göre; Türkiye 68 gençliği 27 Mayıs'tan etkilenmiştir. Avrupa'daki şiddetten uzak ve kendi içinde gelişen bir harekettir. Amerikan karşıtlığından gelişen ve 6. Filo'ya karşı çıkan bir harekettir. Belgeselde verilen röportajların birinde Vedat Demircioğlu'na değinilmesine rağmen üzerinde pek fazla durulmamıştır. Sadece camdan düştüğü söylenmiştir. Olayın kasten mi yoksa kaza mı olduğu belirtilmemiştir. Belgeselin devamında 1969 yılına geçiliyor. ABD Büyükelçisi Kommer'in arabasının yakılması görüntü olarak veriliyor ve bunu nelere sebebiyet verdiği anlatılıyor. Bu eylemin öğrenci hareketlerini okul dışına taşırdığı ve bir dönüm noktası olduğu vurgulanıyor.⁵

Sağcı öğrencilerin komando kampı eğitimine karşılık, solcu öğrencilerin de Filistin'e eğitim için gittikleri bilgisi veriliyor. Belgesele baktığımızda sağ ve sol kesim gençlik için giyim kuşam ve saç tıraşlarına kadar ayrıntılara yer verildiğini görüyoruz. Taksimde yaşanan önemli Kanlı Pazar olayına gelindiğinde; sendikalar ile sakallı cübbeli ve Cuma namazından çıktıkları söylenen sağcı gençler arasında yaşandığı belirtiliyor. Belgesel bu olayı taraflı bir şekilde vermiştir. Belgeselde dikkat çeken bir nokta ise, yargıtay başkanı İmran Öktem'in cenaze namazını provoke eden sağcı gruplar imamı da etkilemiş ve imam cenaze namazını kaldırmamıştır. Bunun üzerine öfkelenen İsmet Paşa oradan birisine namazı kaldırtmıştır. Belgesel içerisinde bu denli ayrıntılara yer verilmesine rağmen ne derece doğru olduğu tartışmalıdır.⁶

Belgeselde 1970 yılından işçilerin DİSK önderliğinde İstanbul ve Ankara gibi şehirlerdeki yürüyüşleri verilmiştir. Görüntü zenginliğine bakıldığında, izleyicinin olayları birebir görebilmesi için önemli bir arşiv çalışması yapıldığı ortadadır. Belgeselin sonuna doğru yöneticilerin kendi işlerini yapmaktan aciz oluşları ve işlerine müdahale etmek isteyen asker ile yaşanan sorun sonucu kaybedilen gençlerin hayatı olduğuna dikkat çekilmiştir. Demirel yönetimi, ABD ile ilişkiler, tütün olayı, askeri darbe girişimleri, dönemin şartlar, ekonomik sorunlar, zamlar ve yoksulluk vurgulanmıştır.⁷

2.1. 12 Mart Belgeseli, 1968'de Başlayan Gençlik Hareketinin İlk Kıvılcımlarını Anlatıyor

12 Mart Belgeselinin anlattığına göre, 27 Mayıs'ın getirdiği yeni fikirlerle gençlik Türkiye'de bir devrim yapmayı istemekteydi. Bu gençlik hareketinin karargâhı ise üniversitelerdi çünkü politize olmuşlardı. Örgütlenmeler başlamıştı ama henüz şiddet yoktu. Sağcı gruplar miting yapıyorlardı ve caddelere akın etmişlerdi. Avrupa'nın da etkisiyle Ankara da Sosyal Bilimler Fakültesi önünde boykotlar başladı ve İstanbul 'ada sıçradı. İstanbul da Hukuk Fakültesi öğrencileri rektörlüğü işgal ettiler. Üniversite hocalarının odaları artık ateşli gençlerin karargâhı olmuştu.⁸ Boykot ve işgaller 1971'in mart ayına kadar hızlanarak, şiddetini artırarak devam eder. Olayları kontrolden çıkartan gelişme İTÜ öğrenci yurdunda yaşanır. Bir grup, kendileri ile görüşmeye gelen emniyet amirini rehin alarak yurda saklanırlar. Polis, amirlerinin rehin alınması üzerine kontrolden çıkar ve yurdu basar. 47 öğrenci yaralanır 30 öğrenci göz altına alınır. 68 Kuşağının ilk kaybı da bu olayda verilir. 2. Kat penceresinden atılan Vedat Demircioğlu isimli genç, iki gün komada kaldıktan sonra ölecektir. Emniyet amiri ise yurdun bodrumunda, hırpalanmış şekilde bulunmuştur. Olayların başlangıcından bu yana, gençlik ilk şehidini vermiştir. Daha sonra bunların sayısı giderek artacaktır.⁹

³ A.g.t. s.32-33.

⁴ A.g.t. s.33.

⁵ A.g.t. s.34.

⁶ A.g.t. s.35.

⁷ A.g.t. s.35-36.

⁸ A.g.t. s.77.

⁹ A.g.t. s.78.

Vedat Demircioğlu'nun ölümünü protesto eden öğrenciler, Dolmabahçe'de demirlemiş bulunan 6. Filo'ya karşı yürüyüşe geçtiler. Ancak Dolmabahçe'ye akan öğrencilerin önü kesilmek istendi. Deniz Gezmiş'in başını çektiği gençler polis ve jandarmanın barajını yarararak Dolmabahçe'ye indiler ve yakaladıkları Amerikan askerlerini denize attılar.¹⁰ Dönemin en popüler eylemlerinden biriydi 6. Filo aleyhtarı eylem. 12 Mayıs 1968'de çeşitli ilerici derneklerin düzenlediği NATO'ya hayır haftasında 106 öğrenci gözaltına alınmış, iki ay sonra 15 Temmuz'da 6'ncı Filo İstanbul'a geldiğinde de öğrencilerle polis arasında büyük çatışmalar olmuştur. 17 Temmuz'da sadece İstanbul'da 53 öğrenci ve 4 polis yaralanmıştı. 1968 yılı temmuzun üçüncü haftasında, polis tarafından yaralanan TİP üyesi ve hukuk fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu'nun ölmesi 12 Mart döneminin karakteristik özelliklerinden biri olarak siyasi cinayetler ve öğrenci ölümleri sürecin başlangıcıydı. Başta Vedat Demircioğlu, daha sonra Battal Mehettoğlu, sonra Mehmet Cantekin, sonra Taylan Özgür ve sayılar giderek artmaya devam edecekti. Her ölümün ardından boykotlar, işgaller ve cenaze törenleri geliyordu. Bu dönemin sloganları ve hedefleri esas itibarıyla anti-empyalistti. Amerikan aleyhtarı bir kampanya sürüyordu. Nitekim 29-30 Kasım 1968'de Amerikan Büyükelçisi Robert Kommer'in gelişi büyük bir çatışmaya neden olacak ve ODTÜ'de Kommer'in arabası benzin dökülerek yakılacaktır.¹¹

2.2. 12 Mart Belgeseli, Kanlı Pazar'ı ve Sonrasındaki Gelişmeleri Anlatıyor

16 Şubat 1969'da Kanlı Pazar diye bilinen olay gerçekleşti. İstanbul'un Taksim Meydanında Fikir Kulüpleri Konfederasyonunun öncülüğünde 6. Filoyu protesto eden göstericilerin saldırıya uğraması ve tarihe Kanlı Pazar olarak geçen olayda, Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan adlı işçilerin öldürülmesi sonucu olayların barışçı niteliğini yitirmesi ve şiddetin tırmandırılması anlamına geliyordu. Bu olaydan sonraki bir büyük olay, Yargıtay Başkanı İmran Ökten'in cenaze töreninde oldu.¹² Milli Türk Talebe Birliği, 2 Mayıs günü, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Diyanet İşleri Başkanına birer telgraf çekerek, cenaze namazının kılınmamasının ister. 3 Mayıs Cumartesi günü de Ankara Maltepe Camiinde cenaze namazını provoke ederek, olay çıkartılır. Bu müdahale devrimci-sosyalist kişi ve kurumlar tarafından eleştirilir.¹³

Bu olay, Türkiye genelinde büyük bir tepkiye yol açtı. Milli Demokratik Devrimcilerin, asker ve sivil aydın zümre denilen kesim, sağcıların bu eylemine karşı toplu halde ayağa kalkar. Ertesi gün, sömürgeciliği kınamak amacıyla, bütün yargı organı üyelerinin, üniversite öğretim üyelerinin ve devlet erkanının toplu olarak katıldıkları ve Anıtkabir'de sona erecek büyük bir yürüyüş düzenlenir. Bu yürüyüş Fikir Kulüpleri Konfederasyonu tam olarak katılmıştır. Anıtkabir girişinde yaşanan talihsiz olay bu birlik havasına gölge düşürdü. Şöyle ki: bir kısım ODTÜ'lü Fikir Kulüpleri Konfederasyonu üyesi ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş'ı Anıtkabir'e sokmak istemedi. Bunun nedeni birkaç ay önce Kemal Kurdaş'ın Amerikan Büyükelçisi Kommer'in ziyaretini kabul etmiş olmasıydı. Bu olay üzerine, devrimci gençler, Kemal Kurdaş'ı hedef alan bildiriler yayınlamış ve Rektörü Amerikancılıkla itham etmişlerdir.¹⁴

Artık olaylar hızlanmış İstanbul İTÜ önünde, Orman Fakültesi öğrencisi Mehmet Cantekin karşıt gruplar tarafından vurulmuştur. Kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi'nde saldırıda bulunan gençler Battal Mehettoğlu'nu öldürdüler. Aynı günlerde, ODTÜ'lü Taylan Özgür, Beyazıt'ta bir sivil polis tarafından açılan ateşle öldürüldü. Bütün bu ölümler, söz konusu gençlikte büyük bir gerilime yol açmıştır.¹⁵

2.3. 12 Mart Belgeseli, 1970'li Yıllarda Demirel Yönetimini Anlatıyor

1970 yılı yaz ayında işçilerin aleyhine gördükleri bir yasayı engellemek için DİSK ve bütün işçiler 70 binden fazla kişi Ankara ve İstanbul sokaklarında eyleme geçtiler. Kızgın işçiler polis barikatını da yarararak ilerliyorlardı. Elçilik ve Vilayet binalarını ateşe veriyorlardı. İstanbul sokaklarını tanklar sarmıştı. Demirel Hükümeti istemeden de olsa sıkıyönetim ilan etti ve asker sokağa indi.¹⁶

12 Mart belgeselinin kayıtlarına göre, Amerikan gençliğini zehirleyen uyuşturucunun kaynağının Türkiye'de yetişen haşhaş olduğu düşünülüyor ve ABD tarafından bunun Türkiye'de yasaklanması isteniyordu. Bunun üzerine Süleyman Demirel'e ulaştılar. Demirel, "afyon üretimini yasaklarsak sizin gençliğinizi, bizde üretilen afyonun zehirlediğini kabul etmiş oluruz" dedi. Demirel üretimi sınırlandırmakla yetindi. ABD bu tutumu beğenmedi ve Demirel'i istenmeyen adam ilan etti. Demirel Hükümeti daha öncede yaşanan devalüasyona mecbur kalmıştı. TL değer kaybetmiş ve 1 Dolar 9 liradan

¹⁰ A.g.t. s.78.

¹¹ A.g.t. s.78-79.

¹² A.g.t. s.81.

¹³ A.g.t. s.82.

¹⁴ A.g.t. s.82-83.

¹⁵ A.g.t. s.83.

¹⁶ A.g.t. s.83.

15 liraya çıkarılmıştı. Aynı kararlar şeker ve benzine zam yapıldı. O dönemde Doğan Avcıoğlu tarafından bir gazete çıkarılıyordu. Fikirleri askerler arasında yankı buluyordu. Tarihe 9 Şubatçılar olarak geçen Sol Darbeyi Mit Mensubu Mahir Kaynak'ın aralarına sızmasıyla Cunta çökertilmişti. Ama asıl Muhtra MİT'in de sızmadığı 12 Mart 1971'de verilecektir.¹⁷

2.4. 12 Mart Belgeseli, Deniz Gezmiş'in Tutuklanışını ve İdamını Anlatıyor

Kayseri Valisi Asım İğneciler, 12 Mart Belgeselinde, Deniz Gezmiş'in Sivas'ın Şarkışla ilçesinde yakalanıp karşısına getirildiğinde “İlk gördüğüm zaman bir cellat, bir eşkıya ile karşılaşacağımı sanıyordum” şeklinde anlatıyor. “Aksine yakışıklı, uzun boylu fevkalade zarif bir delikanlı ile karşılaştım ve çok üzuldüm. Ona siz dağlarda geziyordunuz değil mi? Dedim Evet dedi. Demirel Hükümeti istifa etti, haberiniz var mı? Dedim. Var dedi. Nereden haber aldınız dedim. Radyomuz var ondan dinledik dedi. Peki memnun musunuz hükümetin istifası siz gençleri tatmin etti mi? Maksadınız, amacınız bu muydu? Dedim. Hayır dedi. Bizim hükümetle işimiz yok. Biz yeni bir rejim ve bir devlet kuracağız...dedi.”¹⁸

Belgeselde, Deniz Gezmiş'in bu anı şu sözlerle anlattığı ifade ediliyor: “İçişleri Bakanı çok keyifliydi. Odası gazetecilerle doluydu. Ben başımı hep dik tutmaya, diri görünmeye çalışıyordum. Nasıl bitkindim oysa, ayaklarımı zor sürüyorum. Bakan gülerken geçmiş olsun dedi. Suratına baktım pis pis. Hiçbir karşılık vermedim. Gazetecilere döndü şu pejmürde kılıklı adam Halk Kurtuluş Partisi Ordusunun kahramanıymış dedi. Beğenemedin mi? Dedim. Türkiye de bir tek ordu var dedi. Onun için ordu muhtrayı verince hemen istifayı bastınız dedim. Sinirlendi, götürün bunu dedi. Sürükleyerek çıkardılar beni odadan.”¹⁹

Belgeselde de belirtildiği gibi Nihat Erim'inde ısrarıyla idam kararları meclisten geçirildi. Demirel, Bozbeyli ve Fevzioğlu evet oyu verdiler. İnönü oylama öncesi tahammülüm kalmadı diyerek salonu terk etti. Ecevit ise hayır dedi. Deniz Gezmiş'in ve iki arkadaşının idam kararları Köşkten de onay almıştı. Ankara Cezaevi'nde artık darağaçları kurulmuştu. Deniz, giderayak demli güzel bir çay istemedi. Rodrigo'nun gitar konçetosunu da hatırlamadı. Sadece... Yusuf'u ve Hüseyin'i görmek istedi. Tek bir defa... ve son bir defa... Deniz getirildi koridorun başına... Yusuf odadan çıkarıldı. Onunla sarıldılar. Öpüştüler, görüştüler. Hüseyin'le de görüştüler... Avluya gelince masanın üzerine çıktı. Sonra da taburenin üzerine çıktı. Elleri arkadan bağlıydı. “Yaşasın Marksizmin, Leninizm'in yüce ilkeleri. Yaşasın Türk ve Kürt halklarının bağımsızlık mücadelesi. Kahrolsun emperyalizm, kahrolsun faşizm,” şeklinde konuştu. Sonra ayağının altındaki tabureyi tekmeledi. Tabure böyle bir döndü... şak diye düştü kendisi.²⁰

3. SONUÇ

Sonuç olarak bu belgesel, döneme dair çok fazla olaya yer vermiş, ancak bu bazı olayların eksik ya da yanlış aktarımına sebep olmuştur. 68 Kuşağını hiç tanımayan yeni kuşak için, o dönemi anlatan bu tarihi belgesel, dönem damgasını vurmuş olduğu için daha detaylı bilgi vermesi ve çeşitli kaynaklar incelenerek kıyaslama yapması gerekirdi. Türkiye'nin siyasal hayatı özellikle 1960'tan itibaren büyük dönüşümlere şahit olmasına rağmen, belgesel film alanında bunun yansıması son derece kısıtlıdır. Yakın tarihimizin farklı alanlarını konu alan Mehmet Ali Birand'ın belgeselleri büyük ilgi gördü. Ancak son tahlilde bu belgesel resmî ideolojiye yakın bir çalışmadır. Televizyon kanalında yayınlanan bu belgesel ne kadar objektif olmaya çalışırsa çalışsın yayımlandığı kanal veya medyadan etkilenmemesi kaçınılmazdır. Bu yüzden böylesine önemli bir tarihsel belgesel yapılacaksa, bu belgesel belli bir medya grubu tarafından yayınlanmamalıdır ki objektifliğini koruyabilsin.

KAYNAKÇA

12 Mart Belgesel Kitaplar – İhtilalin Pençesinde Demokrasi (1994) Hazırlayanlar: Can Dündar-Bülent Çaplı-Mehmet Ali Birand, Can Belgesel.

Gözet, D. (2011). *Belgeseller Üzerinden 68 Kuşağı'nın Değerlendirilmesi*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo ve Televizyon Anabilim Dalı.

¹⁷ A.g.t. s.83-84.

¹⁸ A.g.t. s.85.

¹⁹ A.g.t. s.85.

²⁰ 12 Mart Belgesel Kitaplar – İhtilalin Pençesinde Demokrasi (1994) Hazırlayanlar: Can Dündar-Bülent Çaplı-Mehmet Ali Birand, Can Belgesel.